

Vértesi várak

A ROZGONYI CSALÁD FŐÚRI REZIDENCIÁI A 15. SZÁZADBAN*

EGY VÁR a középkor embere számára a hatalom megjelenését szimbolizálja.¹ Talán ennek is köszönhető, hogy a 15. század közepén a nagybirtokosok jelentős része kimutathatóan a váraikban alakította ki lakhelyét.² Ezek azonosítása azonban nem mindig egyszerű. Sokszor nem egyértelmű, hogy mi tekinthető az adott főúr és családja rezidenciájának, ha volt egyáltalán állandó székhelyük. Ezért Kubinyi András több tanulmányában egy kritériumrendszert dolgozott ki annak vizsgálatára, hogy olyan birtokosok állandó lakóhelyét, vagyis rezidenciáját is meg lehessen állapítani, akikről kevesebb adattal rendelkezünk.³ Lényegében ezt a szempontrendszert használják a magyar középkorkutatásban ebben a témában megjelent munkák is.⁴ Kubinyi kritériumai hat pontban foglalhatók össze: 1.) az adott hely *residentia* megnevezése,

* A dolgozattal kapcsolatos észrevételeiért, alapos átolvasásért itt szeretnék köszönetet mondani Lakatos Bálintnak.

¹ Engel Pál: Vár és hatalom. In: Csukovits Enikő (szerk.): Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* (Milleniumi magyar történelem: Historikusok) Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 172.

² Kubinyi András: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2 (1991): 219.; Feld István: A 15. századi castrum mint kutatási probléma. *Castrum Bene* 2 (1990): 17.

³ Kubinyi András: Főúri rezidenciák a középkor végén. In: Somfai Balázs (szerk.): *A Dunántúl településtörténete. VII. Falvak, városok, puszták a Dunántúlon, XI–XIX. század.* Veszprém: Neviki, 1989. 87–93.; Kubinyi András: Nagybirtok i. m. 211–228.

⁴ A legújabb kutatási összefoglaló: Horváth Richárd: Várak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről. In: Neumann Tibor – Rác György (szerk.): *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. = *Analecta mediaevalia* 3.) Budapest–Piliscsaba: MTA TTI, 2009. 78–80. További munkák: Kenyeres István: A Szapolyai család és Trencsén. In: Bessenyei József – Horváth Zita – Tóth Péter (szerk.): *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről.* (Studia Miskolcincensia 5.) Miskolc: ME BTK, 2004. 135–146.; Neumann Tibor: *A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században.* (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 5.) Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, 2007. 105–115. Régészeti adatokat is bevonva: István Feld: *Herrschaft, Burg und Residenz im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn.* In: Alexander Ruttkay – Matej Ruttkay – Peter Bednár (szerk.): *Burgen und Siedlungsstruktur.* (Castrum Bene 7.) Nitra: Archeologický ústav SAV, 2004. 47–78.

2.) a nemes állandó lakhelye, 3.) családtagok (állandó) jelenléte, 4.) a nemes temetkezési helye, 5.) a birtokigazgatási központ és 6.) a családi kincstár és levéltár helye. Ezek a feltételek főleg a késő középkorra (a 15. századra) érvényesek: a 14. századból egyrészt kevés forrással rendelkezünk, másrészt azok is jórészt azt mutatják, hogy a honorbirtokosok a király környezetében tartózkodnak vagy a király ügyében járnak el.⁵

Van ezenkívül egy olyan forráscsoport is, melynek adataival igen óvatosan kell bánni. Ezek az adatok a különféle idézési helyek összegyűjtéséből származnak, melyek alapján olyan kép rajzolódhat ki, mintha a nagybirtokos is sokszor valamiféle falusi kúriában élne.⁶ A lakóhely pontosításához a perbehívási helyeket esetünkben, a 15. századra vonatkozóan nem lehet felhasználni. Egyrészt, mert elvben a perbehívást bárhol átadhatták, ahol a perbehívandó birtokos volt és az idézést csupán egyes esetekben nyújtották át személyesen.⁷ Ha megvizsgáljuk ifjabb Rozgonyi János 1449. és 1450. esztendőkből fennmaradt perbehívási helyeit, azt tapasztaljuk, hogy azokat jelentősebb településeken (Száron, Bánhidán, Zámoron) kapta, ahol vélhetően официálisának is működnie kellett.⁸ Bár egy alkalommal az ifjabb János bizonyíthatóan az idézés helyén tartózkodott,⁹ a többi adat alapján nem valószínű, hogy ténylegesen e helyeken lakott volna, mert így két éven belül legalább három faluban kellett volna „székhelyét” berendeznie. Kétségeink csak fokozódhatnak, hiszen úgy tűnik, hogy a perbehívók információi sem bizonyultak minden esetben pontosnak.¹⁰

*

⁵ Pl. Csór Tamásra I. Pór Antal: Csór Tamás, királyi főajtónálló, lipthói és körösi főispán, csókakői, gesztesi és ó-budai várnagy (1330–1360). *Erdélyi Múzeum* 7 (1890): 24–47.

⁶ Bocsi Zsófia: Csókakő vár az írott források tükrében, különös tekintettel az Anjou korra. *Arrabona* 44, No. 2 (2006): 55.

⁷ Példákkal: Kubinyi András: Nagybirtok i. m. 216.

⁸ A Vitányhoz tartozó és a Buda–Bécs kereskedelmi útvonalon fekvő Szár: 1449. március 14.: DL 14 232. vagy Bánhida (vámval), 1450. január. 6. előtt: DL 14 312., ill. Csókakőhöz tartozó és a Székesfehérvárra vezető egyik út mentén fekvő Zámor, 1449. július 13.: DL 14 386., 1450. július 12.: DL 88 247. és DL 88 248.

⁹ 1449. március 14.: „quomodo ipsi feria sexta proxima ante dominicam Oculi proxime pretactam ad possessionem Saar prenotati Iohannis Rozgon filii Stephani senioris accedendo quamvis, uti asseruissent, pro idem Iohannes protunc personaliter in eadem possessione extitisset, sed se ante eos absentasset. Nichilominus eundem Johannem ibidem et eodem die amonissent, ut ipse prescriptas universas litteras superius nominaatas quintodecimo die diei premissae amonicionis coram vobis exhibere pariaque earundem intrascripta litterarum vestrarum dictis Iohanni, Renoldo et Oswaldo dare deberet et teneretur” – DL 14 232.

¹⁰ 1446 novemberében Rozgonyi Jánost és testvéreit Gerencséren idézték meg „in ipsorum possessione Gerencher vocata” (DL 88 209.), amelyet elvileg fele részben birtokoltak. Azonban decemberben Újlaki Miklós emberei csak ifj. János familiárisát és ugyanazon gerencséri birtokát fosztották ki. Erre l. DL 14 041. és Schmidtmayer Richárd: Gerencsér és várának története az írott források alapján. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 16 (2010): 74.

A 15. század folyamán a Magyar Királyság központjától, Budától nyugatra a legközelebb fekvő várak a Vértes hegységben, illetve ennek előterében voltak: Csókakő, Gerencsér, Gesztes, Tata és Vitány. A várak közül Gesztest és Tatát Komárom megyéhez, míg Csókakő, Vitány és Gerencsér várát legtöbbször Fejér megyéhez sorolták. Az ország közepéhez, az ún. *medium regni*hez való közelségük miatt önkéntelenül is adódik a feltételezés, hogy ezek a várak minden bizonnyal birtokosaik lakhelyeül (rezidenciájául) is szolgáltak, hiszen így tulajdonosaik a saját birtokaikon élhettek, mégis közel maradhattak a királyi udvarhoz, melynek közelségéből esetlegesen előnyük származhatott. Mivel ezek a 15. század húszas éveitől a Rozgonyi család kezén összpontosultak, ezért minden egyes családtag esetében megvizsgálom a kritériumok teljesülését vagy azok hiányát. A tényleges lakóhely megállapításában a forrásadottságok csekély volta miatt viszont főleg tartózkodási helyeik ismerete segíthet. Ezért az érintett családtagok tartózkodási helyeit, itineráriumát gyűjtöttem össze, eredményeimet ennek alapján ismertetem. A dolgozat azt járja körül, hogy említett öt vértesi várhoz 15. századi birtokosaik miképp viszonyultak. Arra keresem a választ, hogy ezek közül válhatott-e valamelyik rezidenciává.

Birtoklástörténeti előzmények

Gesztes várát a Csák nemzetség tagjai emelték, akiktől I. Károly király szerezte meg 1326-ban birtokcserével. A vár élére kinevezett várnagy, Csór nembeli Tamás hamarosan újabb tisztségeket is elnyert. Az 1360-as években Tamás fia János örökölte méltóságait és várait, majd rövid átmenet után újra királyi kezelésbe került az erősség. I. (Nagy) Lajos uralkodása alatt Gesztes és Vitány várnagyságát egyesítették a győri ispáni tisztséggel. Az 1410-es években is Silstrang Erik győri ispán irányította a várat.¹¹ Hasonlóan alakult a sorsa Vitánynak is. A vár említése 1324-től ismert, amikor már I. Károly embere állt az élén. Ebből az időszakból Vitány több várnagyát is ismerjük.¹² Csókakőt szintén a Csák nemzetség építette, akiktől I. Károly szerezte meg. Első királyi várnagya a már említett Csór nembeli Tamás volt. A várat 1376-tól a fejéri ispán tisztségével egyesítették.¹³ Gerencséren a Nagy Lajos idején emelt vadászlak a 14. század-

¹¹ Feld István: A gesztesi vár kutatástörténete. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele* 1, No. 2 (2005): 9–30.; Schmidt Mayer Richárd: *Vértes vidéke három várának (Gesztes, Vitány, Gerencsér) története a középkorban*. Szakdolgozat, Budapest: ELTE BTK, 2005.

¹² Vitány várát régészetiileg nem kutatták, összefoglalása: Karczag Ákos: Vitány-vár romjainál. *Várak, Kastélyok, Templomok* 4, No. 1 (2008): 38–41. A történeti adatokra l. Schmidt Mayer Richárd: *Vértes vidéke i. m.*

¹³ Bocsi Zsófia: *A várak szerepe a középkori Magyarországon. Csókakő vár története és mindennapi élete a középkorban*. Szakdolgozat. Piliscsaba: PPKE BTK, 2005.; Uő: Csókakő i. m. 51–66.; Uő: Vár és uradalom kapcsolata az írott források tükrében. Néhány gondolat a csókakői váruradalomról. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele* 3, No. 2 (2007): 43–62.

ban többször szerepel a forrásokban, de csak a 15. század közepétől említik várként.¹⁴ Az Anjou-kor végén részévé válhatott annak a hatalmas honorbirtok-együttesnek, melynek tagjai voltak a már említett várak is.¹⁵ *Tatán* a 14. század elején már állt palota, de ez még nem a vár helyén volt. A század végén csáktornyai Lackfi István alakította itt ki központját. Az ő bukását követően Zsigmond király kezébe került Tata, aki 1409-re felépíttette a ma is ismert várat, amely királyi mellékrezidenciává vált.¹⁶

A birtokszerző: id. Rozgonyi István és Csókakő

Zsigmond király egyik hűséges és kedvelt híve, id. Rozgonyi István 1422-re a győri ispánság honorjával együtt¹⁷ megkapta Tata, Gesztes és Vitány várát, valamint a gerencséri vadászóhelyet, 1425-ben pedig Fejér megye ispáni tisztségével Csókakőt is megszerezte.¹⁸ Tartózkodási helyeire 97 adatot gyűjtöttem össze, de ezekből mindössze néhány vonatkozatható a vizsgált területre. Ez azonban nem is olyan meglepő annak fényében, hogy a család északkeleti birtokaira vonatkozóan eddig egyetlen adatot sem találtam. Ennek az a fő oka, hogy az esetek túlnyomó többségében az uralkodó környezetében mutatható ki Rozgonyi, akinek ekkor sem Komárom, sem Győr, sem Fejér megyében nem volt családi birtoka.

Vértesi jelenlétére elsőként 1422-ből van adatom: Zsigmond király bort szállíttatott Sopronból Tatára id. Rozgonyi István győri ispánnak.¹⁹ 1425 tavaszán több alkalommal is kimutatható id. István Tatán, de ezekben az esetekben a magyar király is ott időzött, így nem elképzelhetetlen, hogy csak kíséretének tagjaként volt jelen.²⁰ Tata egyáltalán nem tűnik a család kizárólagos központjának: 1425-ben a Fejér megyei Mórról írt levelében Rozgonyi ispán azt kérte Dobói Miklós pannonhalmi apáttól, hogy Gerencsérre

¹⁴ A vár régészeti kutatása jelenleg is folyik, történeti összefoglalása: Schmidtmayer Richárd: Gerencsér i. m.

¹⁵ Itt adott ki oklevelet 1380. szeptember 9-én Himfi Benedek, az említett honorbirtokok ura: „in Gerencher” – DL 47 901. Az év nélküli keltezett oklevelet Engel Pál az 1380. esztendőre datálja. Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. In: Csukovits Enikő (szerk.): Engel Pál: *Honor, vár, ispánság i. m.* 151. 47. jegyz.

¹⁶ Schmidtmayer Richárd: Tata, egy jelentős mezőváros és polgárai a késő középkorban. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 17 (2011): 192.

¹⁷ Győri ispánként első említése 1422-ből való (Házi I/2. 220. 252. sz.), azonban 1420 júniusában fogott bírák között Rozgonyi Istvánt a tatai apát, majd a győri alispán és egy Rozgonyi familiáris követi (Héderváry II. 352. 349. sz.). Ez alapján elképzelhetőnek tartom, hogy Rozgonyi István 1422 előtt megszerezte a győri ispáni tisztséget.

¹⁸ Bocsi Zsófia: *Várak szerepe i. m.* 52.

¹⁹ Házi I/2. 220. 252. sz., DF 202 228.

²⁰ 1425. március 14., március 21., március 31. előtt és május 8.: Schönherr Gyula: A boroszlói levéltári lelet magyar vonatkozásai. *Magyar Könyvszemle ÚF* 1 (1892–1893): 280–281.

szállítsák a neki szánt bort.²¹ Rozgonyi felesége, az Arany János balladájából is ismert Szentgyörgyi Cecília szintén Miklós apáthoz írt évszám nélküli, ugyancsak bor szállítást kérő levelét Gerencséren keltezte.²² Ez a két adat azt a feltételezést is lehetővé teszi, hogy id. Rozgonyi István központja az ekkor még vadászóhelynek titulált Gerencséren lett volna. Ez viszont nem tűnik életszerűnek, bár az ispán 1425-ben már bármelyik várat kiválaszthatta volna magának lakóhelyül. A helyzet később sem egyértelmű: 1426-ban Tata várát és uradalmát Zsigmond zálogba adta id. Rozgonyi Istvánnak egy hamis oklevél szerint.²³ Amennyiben vélelmezhető, hogy a hamisítvány megírásakor úgy vélték id. István idején Tata fontos szerepet játszott a család életében, akkor egy időben feltehetően itt rendezhette be a családi rezidenciáját, amit a felépült vár kényelme és megjelelése is indokolhatott.²⁴ Minden bizonnyal nagyobb tekintélyt adott birtokosának, mint egy vadászhely. Ezt az elképzelést alátámasztja az is, hogy 1433-ban Rómában Rozgonyi felesége a Tata városában álló Szentháromság-egyház számára kérvényezett búcsút.²⁵

Sajnos a többi kritériumra vonatkozó adatok jobbára hiányoznak. Feleségének ismert tartózkodási helyei sem visznek közelebb bennünket annak egyértelmű eldöntéséhez, hogy ebben az időszakban ténylegesen Tata volt-e a családi rezidencia, mert Szentgyörgyi Ceciliát legtöbbször férje oldalán találjuk.²⁶

Ha Tatán volt is a lakóhely, nem lehetett sokáig az. Id. Rozgonyi István 1430-ban élethossziglan megkapta Csókakő várát és tartozékait.²⁷ A vár megszerzését követően, de legkésőbb Cecília halála (1436 k.) után Rozgonyi István itt rendezte be székhelyét. Feltehetően sokkal biztosabbnak érezte az élethosszig tartó adományként bírt várat, mint a zálog ellenében megszerzettet. A 15. század közepére datált vár bővítés is megerősíti azt a feltevést, hogy rezidenciáját ide helyezte át, hiszen ekkoriban épült ki az alsóvár, ahol számos épületet, raktárat, műhelyt és istállót emeltek. Továbbá az impozáns felvonóhidás kaputorony, valamint a reprezentatív várkapolna megépítése is azt jelzi, hogy családi rezidenciának szánta az épületet.²⁸ Azt is tudjuk, hogy a falak között volt a családi kincstár és a levéltár is.²⁹ A család temetkezési helye mint kritérium is

²¹ *Bártfa* 26. 146. sz.

²² Uo. I. 42. 227. sz.

²³ DL 87 995. Engel Pál mutatott rá elsőként, hogy az oklevél hamisítvány: Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban 1387–1437*. (Értekezések a történeti tudományok köréből 83.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977. 161.

²⁴ Kubinyi András is azt feltételezte, hogy 1426 után Tata lett id. Rozgonyi István rezidenciája. Kubinyi András: *Nagybirtok* i. m. 218.

²⁵ Lukcsics II. 99–100. 245. sz.

²⁶ 1422–1435. körül, (talán 1425) pünkösöd utáni kedd. Gerencsér: *Bártfa* 42. 227. sz.; férjével Galambóc ostrománál, 1428. december 28., Óbuda: *Szerbia* 79–80. XLIX. sz.; 1433. július 13., Róma: Lukcsics II. 99–100. 245. sz.

²⁷ 1430. szeptember 5.: DL 12 306.

²⁸ Béni Kornél (szerk.): *A 700 éves Csókakő*. Csókakő: Csókakő Község Önkormányzata, 1999. 43–44. (A vonatkozó fejezet Hatházi Gábor munkája.)

²⁹ Az erre vonatkozó adatot l. if. Jánosnál.

teljesültnek tekinthető. Sőt, a Csókakötől nem messze, a Székesfehérváron álló, királyaink egyik kedvelt temetkezési helyének, a Szűz Mária prépostsági templomnak az egyik kápolnájában sikerült családi sírboltot kialakítania, ami kivételes királyi kegynek számított ebben az időszakban. A temetkezési helyre és a kápolna patronátusi jogára 1427-től királyi,³⁰ majd 1434-től pápai megerősítést kapott.³¹ Rozgonyi István 1439-ben még megélhette, hogy fia szintén élete végéig megkapta Csókakő várát.³² A legjelentősebb szerzeménye azonban a 9000 arany zálogösszegért megszerzett vértesi uradalmak (Tata, Gesztes, Vitány, Essegvár vára és Gerencsér birtok) voltak.³³

A csókakői örökös: ifjabb Rozgonyi János

Id. Rozgonyi István fia, ifjabb János a legnehezebb pillanatban örökölte meg apjától a vértesi várakat. A polgárháború idején a politikai tapasztalattal nem rendelkező ifjú a stratégiaileg is fontos erősségeket hamarosan elveszítette. Feltehetően az sem nyújtott számára vigaszt, hogy ezek többségét távoli rokonai, Rozgonyi János és testvérei szereztek meg. Az ügy részleteit nem ismerjük, csak annyit tudunk biztosan, hogy 1443-ban viszont legalább fele részben sikerült visszaszereznie Csókakőt.³⁴ Ingatagnak tűnő helyzete ellenére ifjabb János a következő évben váratlanul Rómába zarándokolt.³⁵ Ennek a meggondolatlan akciónak eredményeként ismét elveszítette befolyását az összes birtoka felett.³⁶ Nagy nehézségek árán végül 1446-ban bizonyíthatóan sikerült újra megvetnie

³⁰ Engel Pál: Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában. *Századok* 121, No. 4 (1987): 628. Engel feltételezése alapján ez a kápolna a Mária Magdolna-kápolna lehetett. (uo. 615.) A pápai kérvényekben azonban következetesen Szűz Mária-kápolnának nevezték: „quamdam capellam in honorem et sub vocabulo gloriose Dei genitricis Maria infra collegiatam ecclesiam eiusdem beate Virginis de Albaregali Vesprimiensis diocesis” – *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára*. I–IV. köt. Budapest: Franklin-Társulat, 1896–1907. III. 98. CLVIII. sz.

³¹ A kérvény: 1433. július 13.: Lukcsics II. 99. 245. sz.; *A veszprémi püspökség i. m.* III. 92. CXLIV. sz. Az engedély: 1434. szeptember 13.: uo. III. 98. CLVIII. sz., a búcsúengedély a kápolna számára augusztus 15-re: 1435. május 9.: uo. III. 100. CLXII. sz., Lukcsics II. 130. 369. sz.

³² Erről Erzsébet királyné okleveléből értesülünk 1439 novemberében: DL 13 466.

³³ Maga az adománylevel nem maradt fenn, a század végén azonban gyakrabban hivatkoznak Albert király és Erzsébet királyné zálogos levelére. pl. DL 14 252. A zálogösszegnek azonban csak egy oklevelében találjuk nyomát a Mátyás király által 1458 márciusában kiadott oklevélben: DL 15 217.

³⁴ DL 13 731.

³⁵ Lukcsics II. 213. 798. sz. (Útlevelet kap a Rómából való hazatéréshez.)

³⁶ Ezért tüntetőleg, de legalábbis rokonait kínos helyzetbe hozva várain kívül tartózkodott: „protestatus extitisset, quomodo ipsi Iohannes et Rinoldus circa festum assumptionis Beate Marie Virginis tunc proxima preteritum prefatum Iohannem filium Stephani in presencia reverendissimi in Christo patris domini Dyonisii cardinalis archiepiscopi Strigoniensi ac domini Ladislai de Chetnek electi Nitriensi ac aliis personis litteris in eisdem nominatis ac militum et nobilium tunc in opido Komaron existentibus amonuisse, ut ipse iuxta contencias litterarum ipsorum obligatoriarum superinde confectarum unacum ipsis scilicet Iohanne et Rinoldo in castris Thatha et Chokak ac aliis eorum

lábát Csókakőn, amelynek ekkor már nem egyedüli tulajdonosa volt. Az eltelt évek arra sarkallhatták, hogy a többi rokonnal, a család különböző ágaival kötött szerződésekben, egyezményekben főleg arra törekedjen, hogy Csókakő várát egyedül birtokolhassa.³⁷

Az egyezmények ellenére ifjabb János, valamint Rozgonyi János és fivéréi között a dunántúli birtokok tulajdonjogaiért nem lankadt a küzdelem. Végül a testvéreknek a várakat *de iure* is sikerült megszerezni, így az övék lett a vértesi erősségek közül Tata, Vitány és ifjabb János halála után Csókakő is.³⁸

A fent bemutatott kusza, ingatag helyzetben ifjabb János székhelyéül az apja által kiépített Csókakőt választotta. Jelenlegi ismereteink szerint az erősség visszaszerzését követően haláláig minden bizonnyal ténylegesen birtokolta is azt. Ifjabb János itineráriuma szűkös: csupán 32 rá vonatkozó forrásadatot találtam, közülük viszont 5 vonatkozik Csókakőre, ami a forrásadottságok ismeretében nem is olyan kevés.³⁹

locis et fortaliis simul et ad invicem finaliter cum honore habitaret et commoraretur, qui quidem Iohannes filius Stephani huiusmodi amonicionibus et inductionibus ipsorum Iohannis et Rinoldi minime acquiescere voluisset, unde facta huiusmodi protestacione prefatus Thomas literatus in personis dictorum Iohannis et Rinoldi anotatum Iohannem filium Stephani ab huiusmodi inutili latitacione et divagacione ac extra castra sua persentacione prohibuisset.” – DL 13 735.

³⁷ 1446. szeptember 21-én Rozgonyi György és Sebestyén, valamint ifj. János osztották fel egymás között birtokaikat úgy, hogy az előbbieket székhelye Sempte, míg ifjabb Jánosé Csókakő lett: „Hoc tamen specialiter declarato, quod predictum castrum Chokakew cum omnibus suis pertinentiis prefato Iohanni de dicta Rozgon pro sua habitatione commisissent” – DL 13 967. 1447. október 4-én Rozgonyi János, Rénold és ifj. János újabb egyezséget kötöttek és úgy osztották fel birtokaikat, hogy Csókakő vára egészében és a hozzá tartozó uradalom is majdnem teljesen ifj. Jánosé lett: „in pristina eorum dispositione et obligacione conclusum extiterit, ut directa et equalis medietas castri Chokakw et pertinencium eiusdem dictum dominum Iohannem iuniorem, alia vero directa et equalis medietatis iamfatos dominos Iohannem, Renoldum et Oswaldum concerneret, tandem ad petitionem et beneplacitum dicti domini Iohannis iunioris id per ipsos dominos Iohannem, Renoldum et Oswaldum indultum extitisset, ut ipsum castrum integraliter cum medietate omnium pertinencium eiusdem in manibus domini Iohannis iunioris pure remanere debuisset. Tamen exnunc ex compositione et ordinacione prenominatorum proborum virorum taliter inter se concordassent, quod ipsum castrum Chokakw cum cunctis suis pertinentiis ipsi domino Iohanni iuniori, quamdiu in humanis ageret, demptis medietate tributi in possessione Moor exigi soliti ac singule unius sessionis in qualibet possessione ad dictum castrum spectantis quem dicti domini Iohannes, Renoldus et Oswaldus in manibus eorum ex causa rationabili voluerunt conservare, debeant remanere” – DL 14 118.

³⁸ 1449. július 21-én Rozgonyi Jánost és testvéreit beiktatják Tata, Csókakő és Vitány várak és további birtokok tulajdonába: DL 14 284.; 1453. február 2-án V. László király Rozgonyi Jánosnak és testvéreinek adományozza Vitány és Csókakő várát: DL 14 616. és DL 14 623. 1457. május 6-án ifj. János ítéletileg is elvesztette Csókakő és Vitány várát: DL 15 163. Mátyás király mind ifj. János, mind pedig János és testvérei számára megerősítette addigi okleveleiket: DL 15 217. és DL 15 163. Így V. László ítélete értelmében János és testvérei váltak a várak jogos birtokosaivá.

³⁹ 1443. szeptember 9.: „in Chokakew” – DL 100 566.; 1446. augusztus 10.: „in castro suo Chokakw” – DL 13 948.; Károlyi László: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története*. I–II. köt. Budapest: Franklin, 1911. II. 125.; 1447. augusztus 23.: „in castro Chokakw” – DF 239 948.;

A keltezési helyek alapján összeállított térképen látható, hogy e vértesi vár ifjabb János egyik leggyakoribb tartózkodási helye volt. A családtagokra csupán közvetett bizonyíték áll rendelkezésünkre 1459-ből, amikor ifjabb János özvegyének és gyermekeinek el kellett volna hagyni Csókakőt, átadva azt Jánosnak és testvéreinek.⁴⁰ Ekkor már az is felmerült, hogy Fejér megye nemessége segítségével elűzhetik őket, ám ennek ellenére még 1462-ben is ifjabb János családja tartotta birtokában a várat, amikor egy megállapodás eredményeként végleg ki nem vonultak belőle.⁴¹ Bizonyíthatóan a várban őrizték a családi kincstárat és levéltárat is, melyet János és testvérei az 1440-es évek első felében módszeresen kifosztottak.⁴² Ifjabb János temetkezési helye értelemszerűen Székesfehérvárott, az apja által alapított kápolnában lehetett.⁴³

Az atyafiak: a négy Rozgonyi-testvér birtoklása

Rozgonyi Jánosnak és három fivérének, Lőrincnek, Rénoldnak, Osvátnak sikerült ifjabb Jánost vértesi birtokaiból kiszorítani. Miután ezeket a birtokokat megszerezték, az az érdekes helyzet állhatott elő, hogy egyszerre négyüknek kellett irányítania a birtokállományt. Sajnos nem mindegyikük pályája egyformán adatolt. Lőrinc hamar meghalt (1447), így tevékenységét alig ismerjük. Osvát szintén nem volt hosszú életű (1460), és a mindössze 42 ismert tartózkodási helyéből alig találunk olyan adatot, ahol

1448. augusztus 1.: „in castro nostro Chokakew” – DL 14 188., regesztája: Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*. Budapest: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1938. 194. 747.sz.

⁴⁰ DL 15 391.

⁴¹ DL 15 767. (Ebben János és testvérei ígéretet tettek, hogy ifj. János örököseit visszaengedik, miután fia eléri 20. életévét, ám ez nem következett be.)

⁴² János és testvérei elismerik, hogy kifosztották ifjabb János kincstárát és okleveleit elvitték: „universa etiam et quelibet bona, que de domibus thavernicalibus predicti domini Iohannis iunioris iamfati domini Iohannes, Renoldus et Oswaldus exceperunt et asportassent pre manibusque eorum haberentur aut tempore medio requirere et reinvenire possent ipsi domino Iohanni iuniori usque ad vigesimum quintum diem festi Beati Georgii martyris proxime affuturi consciencie reddere et restituere deberent et tenerentur; voluerunt eciam partes preactae, ut omnia litteralia instrumenta, que iudem domini Iohannes, Renoldus et Oswaldus de prefatis domibus thavernicalibus ipsius domini Iohannis iunioris exceperunt et alias quovismodo in manibus ipsorum devente haberentur, manibus quatuor proborum nobilium et honestorum virorum [...] dare et assignare debeant et teneantur” – DL 14 118. Később azt is megnevezik, hogy az okleveleket Csókakőről vitték el: „Nos comes Ladislaus de Palocz iudex curie regie memorie commendamus, quod Iohannes filius Iohannes de Rozgon ex una ac Iohannes filius Stephani de eadem Rozgon parte ex altera coram nobis personaliter constituti per eundem Iohannem filium Iohannis confessum et relatam est in hunc modum, quod ipse omnes litteras et quelibet litteralia instrumenta dicti Iohannis filii Stephani sed et aliarum quarumcunque, que scilicet et quas in castro Chokakw reperisset et in suis manibus haberentur, anotato Iohanni filio Stephani reddere et resstituere vollet” – DL 14 180.

⁴³ Engel Pál: *Temetkezések i. m. 629.*

egyedül, tehát nem valamelyik testvérével együtt lett volna jelen, vagy tartózkodása nem köthető országos, köztörténeti eseményhez.

Mindez nem kedvezett a vértesi várak további rezidenciaszerepének. A másik két testvér, Rénold és János ugyanis helyzetük megszilárdulásával párhuzamosan másutt alakították ki székhelyüket, ami ebben a korban nem volt szokatlan.⁴⁴

Aki elsőként helyezte Tatára székhelyét: Rozgonyi Rénold

Rozgonyi Rénold három települést részesített előnyben: Sárvárt (5), Tatát (7) és Varannót (33) (l. a 2. térképen). Az ország néhány jelentősebb települését, így Pozsonyt, Fehérvárt és Budát nyilván ügyei intézése miatt kereshette fel.

Az 1440-es években a testvérek a Dunántúlon próbáltak nagy területeket megszerezni.⁴⁵ Megkaparintották a Kanizsaiaktól a Vas megyei Sárvár várát is, ahol több időt töltöttek együtt. A várat egészen 1454-ig kezükben tartották, amikor a Kanizsai család visszafoglalta azt és ezzel véget ért a Rozgonyiak ottani befolyása.⁴⁶ Sárvár talán Rénold székhelye lehetett egy időben, mert fivéréihez képest gyakrabban tartózkodott a településen.⁴⁷

Érdekesebb jelenséget figyelhetünk meg Tata esetében: 1446-ban az összes, életben lévő testvér közösen adott ki oklevelet, amelyet ekkor – talán az egyezségek miatt is – saját váruknak neveztek.⁴⁸ Ezt követően csak Rénold tartózkodott huzamosabb ideig Tatán 1446 és 1450 között.⁴⁹ Később, csak két évtized múlva, 1471-ben kereste fel a Komárom megyei birtokát,⁵⁰ de ekkor már az ország északkeleti részébe tette át székhelyét. Meg kell jegyezni azonban, hogy Rénold elköltözését követően is figyelmet fordított Tatára, hiszen 1465-ben ő volt a relátora a tatai polgárok számára kiváltságot biztosító királyi oklevélnek.⁵¹

⁴⁴ Kubinyi András: Nagybirtok i. m. 215–216.

⁴⁵ Pálosfalvi Tamás: A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444). *Századok* 137, No. 4 (2003): 917–925.

⁴⁶ Érszegi Géza: Sárvár a X–XV. században. In: Söptei István (szerk.): *Sárvár története*. Sárvár: Sárvár Város Önkormányzata, 2000. 64.; Kubinyi András: Nagybirtok i. m. 218.

⁴⁷ Rénold Sárvárra vonatkozó tartózkodási adatai: 1443. január 28. DL 92 940.; 1444. február 6.: DL 92 963.; 1450. március 26.: DF 202 794. (Házi I/3. 280. 332. sz.); 1451. szeptember 20.: DF 202 852. (uo. 331. 389. sz.); 1451. október 11.: DF 202 859. (uo. 336. 396. sz.) Rozgonyi János Sárvár várában tartózkodott 1443. november 22.: DL 92 955.; 1444. február 6.: DL 92 963. Rozgonyi Osvát Sárváron: 1443. január 28.: DL 92 940.; 1444. február 6.: DL 92 963.

⁴⁸ 1446. június 12. „in castro nostro Thatensis” – DF 207 868. A testvérek számára Tata fontosságát jól jelzi, hogy egy zálogosítás során vállalták, hogy amennyiben az összeget nem tudnák visszafizetni akkor a panaszos bármely birtokukból lefoglaltathatja az ellenértéket képező részt kivéve a tatai uradalomból. 1449. március 4. DL 14 231.

⁴⁹ 1447. augusztus 24.: „ex Thata” – DF 242 133.; 1447. szeptember 17.: „in Thata” – DL 44 483.; 1449. január 22.: „ex Thata” – DF 240 015.; 1449. november 20.: „in Tata” – DF 240 041.; 1450. május 19.: „ex Tata” – DF 242 306.

⁵⁰ 1471. május 28.: „in Thata” – DL 49 671.

⁵¹ DL 59 532.

Tatáról Rénold először talán a már említett Sárvárra, majd legkésőbb 1462-től a Zemplén megyei Varannóba „települt át”.⁵² A családja vele együtt élt ott, hiszen Rénold második feleségének Mainberki Erzsébetnek több innen keltezett levelet ismerjük.⁵³ Varannón Rénold építkezett is: legalább egy erődített háza volt ott, amelyet hol *castellum*, hol *castrum* névvel említettek a források.⁵⁴ A vértesi várakkal ellentétben a Lengyelország felé vezető kereskedelmi út mentén fekvő Varannó mezőváros természetes centralitási helyként, uradalmi birtokigazgatási központként működött.

Rozgonyi Rénold sírjának helyét nem ismerjük, temetkezhetett akár a varannói ferences kolostorba, ahol több Rozgonyi is nyugodott – igaz, a család másik ágából –,⁵⁵ de akár Székesfehérvárott vagy éppen Tatán is.⁵⁶ A családi levéltárat viszont testvéreivel együtt a Varannóhoz közeli Csicsva várában helyezte el.⁵⁷

⁵² Varannóra: 1462. december 17.: DF 214 142. (*Bártfa* 219. 1439. sz.); 1463. január 31.: DF 214 153. (uo. 221. 1451. sz.); 1463. február 6.: DF 214 155. (uo. 221. 1453. sz.); 1463. március 4.: DF 214 156. (uo. 221. 1454. sz.); 1463. május 14.: DF 266 281.; 1466. május 13.: DF 214 330. (uo. 248. 1629. sz.); 1467. április 25.: DF 214 383. (uo. 256. 1684. sz.); 1467. június 3. DF 214 392. (uo. 257. 1690. sz.); 1467. július 24.: DL 85 014.; 1469. június 21.: DF 214 474. (uo. 270. 1774. sz., hibásan június 22.); 1469. augusztus 5.: DF 214 480. (uo. 271. 1781. sz.); 1471. március 17.: DF 270 445.; 1471. április 19.: DF 269 995.; 1471. május 5.: DF 214 519. (uo. 275. 1820. sz.); 1471. június 16.: DL 55 949.; 1471. augusztus 29.: DF 270 446.; 1472. február 15.: DL 60 824.; 1472. február 16.: DL 83 797., DL 83 798., DF 214 559. (uo. 281. 1860. sz.)

⁵³ Mainberki Erzsébet varannói tartózkodásai: 1466. június 16.: DF 214 340. (*Bártfa* 250. 1639. sz.); 1466. december 24.: DF 214 360. (uo. 253. 1660. sz.); 1472. augusztus 12.: DF 214 593. (uo. 286. 1894. sz.); 1472. december 28.: DL 17 400.; valamint egy év nélküli oklevél Rénold halála után (1472–1474 körül): DF 234 443.

⁵⁴ Mátyás engedélye, hogy erődíthessék lakhelyüket: 1472. április 7.: DL 17 305., Rénold feleségére hagyni szándékozott birtokain: „Item castelli(!), curie et domus in dicto Warano habitorum” – DL 17 326., „ad opidum Warano consequenterque domum et curiam ipsius condam Raynoldi in eodem opido habitas” – Varjú Elemér – Iványi Béla (szerk.): Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez. I–II. köt. Budapest: Hornyánszky Nyomda, 1928. II. 218. CLXXXI. sz. és „ipsiumque opidum Warano simulcum castello ibidem habito” – uo. 219.; várként: Mainberki Erzsébet levele: 1472. augusztus 12.: „ex castro nostro Waranw” – DF 214 593. (*Bártfa* 286. 1894. sz.)

⁵⁵ Lukács II. 99–100. 245. sz.

⁵⁶ Székesfehérvárott id. Rozgonyi István királyi engedélye alapján, mely szerint az egész nemzetség megkapta a temetkezési jogot a kápolnában. Engel Pál: Temetkezések i. m. 615. Tatán a bencés apátság kegyuraságát testvéreivel együtt kapta meg. 1460. szeptember 21.: DL 15 506. ill. Teleki József (szerk.): *A Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. X–XII. köt.* Pest: Emich és Eisenfels Könyvnyomda, 1853–1857. X. 638. CCCXV. sz.

⁵⁷ Olexik Ferenc: Középkori levéltártörténeti adatok. *Levéltári Közlemények* 13, No. 1–4 (1934): 271. 10. sz.

Aki őt követte: Rozgonyi János

Rozgonyi János tartózkodási helyeire 270 adatot gyűjtöttem össze. Ebből 149 esik a kétéves országbírói működése idejére. Keltezési helyei közül néhány „kakukktójas” (l. a 3. térképet). Ónodon csupán 1471-ben időzött huzamosabb ideig,⁵⁸ Komáromban pedig pályája elején, Erzsébet királyné udvartartásában, illetve egy későbbi gyűlésen való részvétele miatt tartózkodott.⁵⁹

Kedvelt helysége Tata volt, ahol 12 alkalommal adott ki oklevelet.⁶⁰ Első, testvéreivel közös tatai, adatolt megjelenését követően 1450 decemberétől lakott a várban, így huzamos tatai tartózkodása éppen testvére, Rénold távozását követően figyelhető meg. A várat saját rezidenciájának tekinthette, és nagyobb léptékű építkezéseket folytatott benne, amelyhez faanyagot és más szükséges dolgokat Bécsből hozatott.⁶¹ Szűkebb családja tatai tartózkodásáról kevés forrás maradt fenn, felesége, Alsólendvai Dorottya egy alkalommal, 1461-ben írt levelet Tatáról.⁶² A település jelentős mezővárosként egyértelmű uradalmi központja lehetett a dunántúli birtokoknak. Rozgonyi János familiárisi kapcsolatot alakított ki a város egyes polgáraival is, melynek ékes példája Márton mester és felesége sírköve.⁶³

Rozgonyi János temetkezési helyét nem ismerjük. Mivel regensburgi követjárása alkalmával halt meg, így nyughelyeként külföldi helyszín is szóba jöhet. Ugyan testvéreivel kegyura volt a tatai bencés apátságnak, de eltemethették akár Varannón, akár a már említett székesfehérvári kápolnában is.⁶⁴

⁵⁸ Ónod várára vonatkozó tartózkodási adatok: 1471. január 29.: DL 69 044., DF 262 777.; 1471. január 31.: DF 223 423.; 1471. február 1.: DL 84 529., DL 84 534.; 1471. február 2.: DF 234 634.

⁵⁹ Komáromra: Erzsébet királyné udvarában 1440. április 21.: DF 222 181., DF 222 183.; 1440. április 25.: DL 13 538., DF 222 182., valamint egy gyűlésen: 1444. augusztus 15.: DL 13 735.

⁶⁰ 1446. június 12.: „in castro nostro Thatensis” – DF 207 868.; 1450. december 29.: „ex castro Thata” – DF 202 826.; 1452. szeptember 3.: „in Tata” – DL 240 173.; 1453. november 13. körül: „Item eodem die dedi dem Hebauff III sol. den. zum Totas ze lauffen zum Rozgon Jénusch mit ainem brieff.” – Házi II/3. 403., 404.; 1454. június 8.: „in Thata” – DF 281 353.; 1460. november 25.: „in Thata” – DF 242 698.; 1460. december 27.: „in Thata” – DF 240 446.; 1461. május 31.: „ex Thata” – DF 240 482.; 1463. május 31.: „in Thata” – DL 28 272.; 1466. november 10.: „in Tata” – DF 203 750.; 1470. december 29.: „ex castro Thata” – DF 202 826.; 1471. május 29.: „in Thata” – DF 265 131.; 1471. május 30. „in Thata” – DL 17 222. (*Héderváry* I. 366–367. 278. sz.), DL 17 223., DF 265 132., DF 265 133.

⁶¹ DF 240 173., l. a függelékben!

⁶² 1461. június 12.: DF 240 458.

⁶³ A sírkő felirata alapján Rozgonyi János halála után 20 évvel készült, mégis Márton mester uraként emlékezik az országbíróra. Erre és további, Rozgonyi János familiájába tartozó tatai polgárra: Schmidtmayer Richárd: Tata i. m. 214.

⁶⁴ L. 56. jegyz.!

Rénold és János örökösei

Rozgonyi Jánost testvére, Rénold alig egy évvel élte túl. Ezután a család hatalma nagymértékben megrendült. Rénold bizonyíthatóan, János valószínűsíthetően részt vett az 1471-es Vitéz János-féle összeesküvésben. Tata várát így elveszítették – igaz, elvileg csak élethossziglani adományt szereztek rá – és az – szerves folytatásaként János építkezéseinek – ismét királyi mellékrezidencia lett. Ez visszamenőlegesen igazolja, hogy Tata vára és városa volt a vértesi várak és települések közül a legjelentősebb.

Rozgonyi Jánosnak, az itt nem tárgyalt testvérének, Osvátnak és ifjabb Jánosnak maradt nagykorúságot elérő fiúgyermek. Emiatt a család ágai egyezségekké próbálták rendezni a vitás kérdéseket.⁶⁵ Rozgonyi János felesége, Dorottya lakhelyéül Gyöngyös városát kérte magának.⁶⁶ János leszármazottai pedig, úgy tűnik, inkább az északkeleti országrészben elterülő birtokaikat részesítették előnyben.⁶⁷ A leszármazottaknak a vértesi várak már nem bizonyultak megfelelő lakóhelynek, és hamar áttették székhelyüket Varannóba. Elsőként Rozgonyi Osvát fia Osvátról tudjuk, hogy írt levelet Varannóból Rozgonyi János feleségével, Dorottyával közösen 1475-ben.⁶⁸

Ifjabb János leszármazottai még a század derekán megkötött kölcsönös szerződések ellenére sem próbáltak meg visszatérni a vértesi birtokaikhoz. Az ekkor élő István csupán egy-egy birtokfenntartó nyilatkozatot tett,⁶⁹ de székhelyét ő is inkább Varannón tartotta.⁷⁰ Talán ennek is köszönhető, hogy 1493-ban Csókakő és Vitány várak ténylegesen is kikerültek a Rozgonyi család birtokából, és azt Rozgonyi Klárával kötött házasságával Egervári László horvát–dalmát–szlavón bán szerezte meg. Ő azonban csa-

⁶⁵ DL 17 595., DL 17 407., DL 17 531.

⁶⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Familienarchiv Erdődy (Privatdepot), D 2093 (régi Lad. 28, Fasc. 12, No. 13 – köszönöm Péterfi Bencének, hogy a keltezetlen oklevélre felhívta a figyelmemet). Ezt követően, bár érdeklődését a Vértés vidéke iránt nem vesztette el, Gyöngyös városában tartózkodik: 1482. december 18.: „ex oppido Genges” – DF 207 939., ebben a móri (Csókakő várához tartozó jelentős település) plébánost említi; 1492. szeptember 13.: „ex Genges” – DL 19 887.; 1498. szeptember 5.: „ex Gyenges” – DF 216 191.

⁶⁷ Rozgonyi János fia István: 1490. július 22.: „in castro nostro Chyczwa” – DL 19 663.; 1490. július 31.: „in Warano” – DL 19 667.; 1492. május 30. előtt bekövetkezett halálával a család ezen ága kihalt.

⁶⁸ 1475. július 5.: DL 17 711. (*Bártfa* 317. 2106. sz.) és Osvát egyedül szintén Varannón: 1479. november 6. – DF 214 855.

⁶⁹ DL 18 916., ahogy édesapja 1464-ben: DL 17 976.

⁷⁰ Ifj. János unokája szintén István levelei alapján: 1489. március 17.: „ex Varano” – DF 215 464.; 1492. július 6.: „in castro Sempthe” – DL 19 863.; 1495. február 10.: „ex Waranno” – DF 271 498.; 1497. október 26.: „ex opido nostro Waranno” – DF 216 118.; 1497. október 28.: „in Warano” – DL 20 621. (*Bártfa* 491. 3327. sz.-ban október 26-ra keltezve); 1497. december 18.: „Bude” DL 60 887.; 1498. (napi dátum nélkül): „ex Warano” – DF 216 210. (uo. 504. 3417. sz.); 1498. február 7.: „ex opido nostro Varano” – DF 216 146. (uo. 495. 3354. sz.); 1498. november 13.: „ex Warano” – DF 216 198. (uo. 502. 3405. sz.); 1500. február 15.: „ex opido Warano” – DF 216 297. (uo. 517. 3496. sz.); 1500. augusztus 5.: „ex Warano” – DF 216 322. (uo. 520. 3520. sz.); 1500. december 21.: „ex Warano” – DF 216 340. (uo. 524. 3537. sz.)

ládjával értelemszerűen saját öröklött birtokain, a báni központjához sokkal közelebb eső Egerváron (Zala megye) és Velikén (Körös megye) rendezhette be lakóhelyét.⁷¹

A többi vértesi vár: Gesztes, Gerencsér, Vitány

Csókakő és Tata mellett a másik három vár jelentősége eltörpült. Gesztes és Gerencsér a 15. század közepén Újlaki Miklós birtokába került. Újlaki birtokai hatalmas területet foglaltak el az országban, rezidenciájának egyértelműen Újlak tekinthető, a két vértesi erősség csupán a Veszprém megyei Palota (Várpalota) mint mellékrezidencia tartozéka lett.⁷² Mindezek ellenére a 15. század derekán Újlaki megerősítette Gerencsért – olyannyira, hogy a forrásokban 1465-től már várként szerepelt.⁷³ Mindkét vár falai között egy-egy átutazás alkalmával elidőzött,⁷⁴ de ennél több vonatkozó adatot nem találtam. Az Újlaki család egyébként a két várat Lőrinc herceg lázadása (1494–1495) után elveszítette.

Vitány romjaiban is jelentősnek és igen reprezentatívnak tűnő várépülete a korban szintén nem játszott komolyabb szerepet. A Rozgonyiak ugyan küzdöttek egymással birtoklásáért, de a településektől és forgalmas utaktól távol fekvő vár végül egyikük számára sem lehetett vonzó, ezért érthető, hogy egyikük tartózkodási helyeként sem fordul elő.

Összefoglalás

A tartózkodási helyek alapján számbavétele után megállapítható, hogy id. Rozgonyi István főként a király környezetében tartózkodott, majd temesi ispánként gyakran volt távol a déli végeken. Mindezek ellenére Csókakőt lényegében ő építtette ki. Fia is az ő nyomdokain járt, amikor e várhoz ragaszkodott. A következő birtokosok, Rozgonyi János és Rénold Csókakő helyett egyértelműen Tatán rendezkedtek be. Esetükben a „székhely” kiválasztását a viselt országos méltóság nem befolyásolta.⁷⁵ Egyelőre arra

⁷¹ ifj. Reiszig Ede: A Geregye nemzetség. *Turul* 18 (1900): 120.

⁷² Kubinyi András: Nagybirtok i. m. 214–215., bővebben: Kubinyi András: A Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv* 4 (1973): 3–44.

⁷³ Schmidt Mayer Richárd: Gerencsér i. m. 76.

⁷⁴ Gesztes: 1444. szeptember 11.: „in castro nostro Gezthes” – DL 102 495.; 1455.: „in castro nostro Sezthes(!)” (helyesen: Gezthes) – Pettkő Béla: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. *Történelmi Tár ÚF* 24, No. 1 (1901): 80–181. XXV. sz.; Gerencsér, 1460. szeptember 5.: „in Gerencher” – DL 15 501.

⁷⁵ Rozgonyi Rénold székely ispánsága alatt Sárvár és Tata volt a székhelye, ahogyan Rozgonyi János erdélyi vajdaként szintén inkább Tatán lakott. Egyedül budai tartózkodásai esetében nehéz elválasztani az országos politikai eseményekben való részvételt, az országos méltóságaikkal (tárnokmester, országbíró) összefüggésben ott töltött idővel, ill. budai házuk egyszerű felkeresésétől.

nem találtam egyértelmű utalást, hogy a két rezidenciájuk, Tata és Varannó közül melyiket tartották a Rozgonyi család fő birtokközpontjának, bár több adat afelé mutat, hogy ez az utóbbi lehetett. Ennek fényében legkésőbb 1472 után a Rozgonyiak ezen ágánál is érvényesült a már ismert jelenség, hogy a helyi nagybirtokosok egyre inkább az udvartól távol, zempléni uradalmuk központjában, azaz Varannón tartózkodtak. A családi székhely áthelyezését Tata királyi kézre kerülése is elősegítette. A Budához való földrajzi közelség tehát a 15. század végén már nem volt fontos szempont, egyszóval a vértesi várak a Rozgonyiak számára nem szolgáltak nemesi lakóhelyként, csupán birtokigazgatási központok lehettek. A felsorolt várak közül csupán Csókakő és Tata vált néhány évtizedre rezidenciává, míg a többi vár biztosan nem töltött be ilyen szerepet a vizsgált korszakban.

Függelék

1452. szeptember 3.

Rozgonyi János erdélyi vajda levele Pozsony városához és Ravasz István harmincadoshoz, melyben igazolja, hogy familiárisa Isto Sygel tatai polgár az ő „kúriája” számára szállít Bécsből faárut és más, az épülethez szükséges dolgokat.

Eredeti, papíron, zárlatán gyűrűspecset nyomával. DF 240 173. (Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, No. 2768).

Kivonata: Darina Lehotská – Darina Handzová – Vladimír Horváth – Zdenko Hrabušay – Nesti Merglová (szerk.): *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha 1956. 381. 2768. sz.

Sapientes et circumspecti viri, amici nostri dilecti!

Nostris insonuit auditibus, qualiter vestra amicitia de Isto Sygel cive civitatis nostri Tatensis et familiare dilecto, <qui> nuper dum per Danubium de Wyenna quandam struem lignorum plutonumque(!) et asseri simulcum aliis nostre curie necessariis duci faceret, multum hesitastis nec interim dictis et faminibus eiusdem fidem adh<ib>uistis, usque dum in vestris manibus puta magistri civium in eo fidem dedit, quod premissa nobis duceret. Unde, amici dilecti, omni ambiguitate propulsa et retroactata certum teneatis et constanti, quod prescripta nobis adduxit et attulit, per quem rursus et iterato plura ligna, sed et certam quantitatem ac alias nonnullas res nobis et prescripte curie nostre opportunas de ipsa Wyenna facimus adduci, cui potius nostri contemplatu favore sitis et assistendo quam molestacionibus vel impendimentis a nobis sue tempore in similibus vel⁷⁶ multo maioribus exaudiri prestolando.

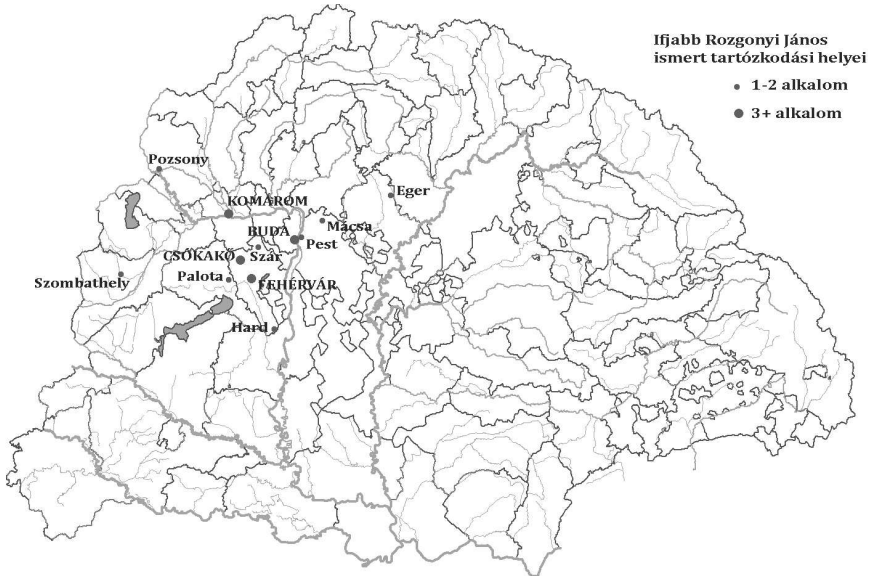
Datum in Tata die dominico proximo ante Beate Regine festivitatem anno Domini etc. L^{mo} secundo.

Iohannes de Rozgon
wayvoda Transsilvanus

[*Külzetén:*] Sapientibus et circumspectis viris, magistro civium, item Stephano Ravas tricesimatori civitatis Posoniensis, amicis nostris dilectis.

⁷⁶ Előtte áthúzva: vel.

Mellékletek⁷⁷

1. térkép: ifj. Rozgonyi János ismert tartózkodási helyei

2. térkép: Rozgonyi Rénold ismert tartózkodási helyei

⁷⁷ Engel Pál: *Magyarország a középkor végén: digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Budapest: Térinfo Bt. – MTA, 2001. nyomán.

VÉRTESI VÁRAK

3. térkép: Rozgonyi János ismert tartózkodási helyei

**THE CASTLES OF THE VÉRTES MOUNTAINS:
THE NOBLE RESIDENCES OF THE ROZGONYI FAMILY IN THE
FIFTEENTH CENTURY**

The castles (Csókakő, Vitány, Gesztes, Gerencsér, Tata) discussed in this study, are situated in the Vértes Mountains and its foreground. They are close to the central area of medieval Hungary, the so-called Medium Regni. Theoretically, the owners of these castles could live close enough to the royal court, while they could establish their residences on their own possessions. Still, it is debated whether these nobles considered this as an advantage.

Most written sources on the castles date from the fifteenth century so the question which castles should be regarded as residences examinable in this period. At this time various members of the Rozgonyi family possessed these castles except for the castles of Gerencsér and Gesztes belonging to the powerful Újlaki family from the middle of the fifteenth century.

This aim of the research was to determine which of these castles served as residence in the case of each member of the Rozgonyi family based on the criteria set by András Kubinyi. The data derived from the family members' itineraries are also included in the analysis. As a result the following picture evolves: Stephen/István Rozgonyi Sr. lived in the king's neighbourhood. It can be reasonably assumed that at the beginning of the 1420s his residences were Tata and Gerencsér, although only a few data allow us to suppose this. From the 1430s it is obvious that his seat has been replaced with the castle of Csókakő. His son, John/János Jr. also lived there usually. The distant relatives of the main branch of the Rozgonyis, the four Rozgonyi brothers took the possession of most of these castles (Tata, Vitány, Csókakő) in the middle of the fifteenth century. Documents hold the most data about two of these family members: John Sr. and Reynold/Rénold were holders of high offices, this fact, however, had no influence on choosing their residences. First, Tata was the seat of Renold, but after 1462 he moved to the far away Varannó (Vranov nad Topľou, SK). János Jr. lived in Tata until his death in 1471. Following this, the king deprived the family of Tata, thus they all moved to Varannó. This illustrates the tendency that the major landowners resided in a castle far away from the royal court.

Keywords Nobility, itineraries, residences, social history, royal court